

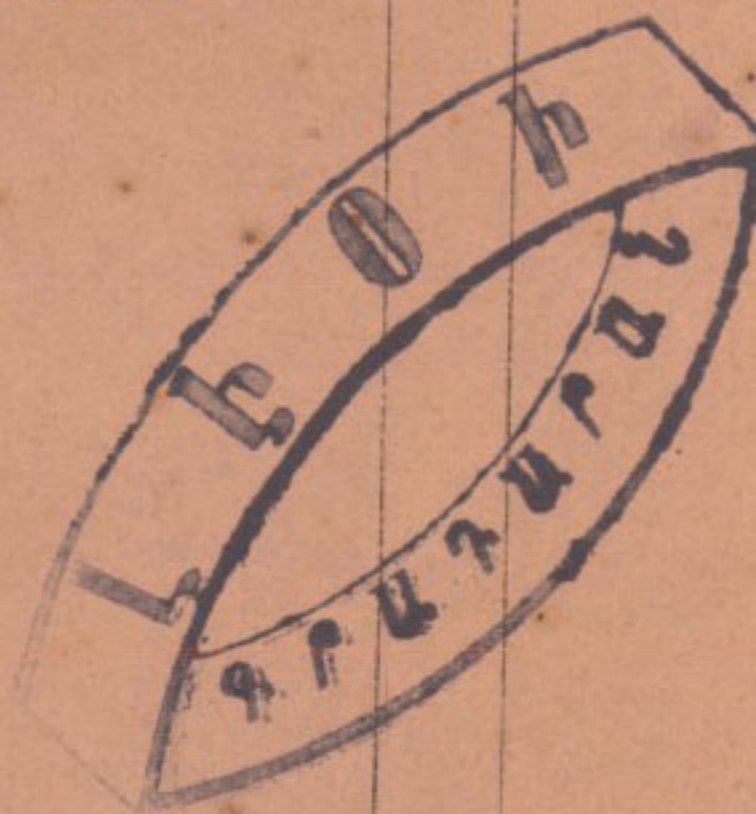
Ltn

✓ 2218

1799

ՄԱՍԻՍ ԼՐԱԳՐՈՅՆ ԱՍ ՏԱՐԻԱՆ 114 ԹՈՒՈՅՆ ՄԷՋ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԱԾ ՀԱՏՈՒԱԾԻՆ ՎՐԱՅ

ՔԱՆՆԻ ՄԸ ԽՕՍՔ

Վ Ի Է Ն Ն Ա

Մ Խ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Ց Տ Պ Ա Ր Ա Ն Ը

1854. ՌՅԳ.

№ 243

7 2218-60

2B 2222

ՄԵՍԻՍ ԼՐԱԳՐՈՅՆ ԸՍ ՏԱՐԻԱՆ 114 ԹՈՒՈՅՆ ՄԷՋ ՀՐԱ-
ՏԱՐԱԿՈՒԵԹ ՀԱՅՈՒԱԹԻՆ ՎՐԱՅ ՔԱՆԻ ՄԸ ԽՕՍԳ:

ՈՐԶԱՓ վէճեր սիրած չենք, որչափ վէճեր սիրելու
չըլլանք, դիւրաւ չենք կրնար հրաժարել ան առիթ-
ներէն ալ, որոնցմով հրաւիրուած ենք՝ ամէն կողմանէ
քուէները նետուելէն ետեւ, գրեթէ երկու խօսք ալ
մեր կողմանէ հանգանակելու: Այո, շատ չէ որ մէկին
երկու պատասխանողները բարձրագլուխ պարծեցան,
բայց թէ որ համարձակութիւն կը տրուի ըսելու՝ մենք
իրենց գրութեան մէջ՝ մէկ պատասխան տալու նիւթ
ալ դժուարաւ գտանք:

Վրիճներ փշրել տալու փորձ, ինչպէս կ'ըսուի,
չըրինք. միայն այսչափ ուզած ենք ու այսչափ կ'ուզենք՝
որ հակառակորդ ըլլալ ուղղողները կամ գրիչնին թուոյ
թաթխելով չսխալին, եւ կամ անանկ սահման չկոխեն՝
որ մենք իրենց ետեւէն մտնել չկարենանք: Բայց թէ
որ աս ալ դատին բնութեան հարկն է, զուարթու-
թեամբ կը ներենք, ու տրամութեամբ կ'ըսենք. Ի՞նչ կը
ստիպէ արդեօք աս նոր փետուրներն ալ՝ որ ղերենք Սիոնի
ան ժայռերուն վրայ մաշեցընեն՝ որոնք ադամանդներ
բթացուցին:

Պիոս զմեզ թշնամանեց, Պիոս մեր խիղճը վիրա-
ւորեց, կ'աղաղակէ Ազատ Մասիս: Մենք կ'ըսենք.
Պիոս իր անուան արժանի գրութիւն մը տուաւ, որուն
մէջ առաքելական ծանրութիւն, քրիստոնէական հեզու-
թիւն ու քաղցր օծութիւն մը զգալու համար՝ այնպէս
կաթուղիկեայ ըլլալ հարկ չկար, ինչպէս շատ բարակ

ճաշակ ունենալ պէտք չէ՝ խմանալու թէ քանի մը լրացրաց հատուածները ինչ լեղի, ինչ ամօթ թափեցին:

Չենք գիտեր՝ աս խմբագիրներն ինչ բանի կը սպասէին: Արդեօք դեռ այնչափ ըմբռնելու չհասան՝ որ Պիոս իրեն հետ զանոնք չեկրնար սեպել՝ որոնք իրեն հետ չեն, եւ ոչ զանոնք որդի կանչել՝ որոնք զինքը Հայր չեն ճանչնար: Թշնամանք՝ աս անգամ ալ չենք գտներ: Բայց խիղճեր վերաւորուեր են: Ան խիղճերու պատիւ, մեզի՝ ուրախութիւն է, որ դեռ կենդանի, դեռ կեփայեան ձայնին զգայութիւն մը պահեր են. աս վերքն առ ի մահ չէ:

Ինչ խոնարհութիւն է արդեօք՝ որ անոր խօսքերուն մէջ ամբարտաւանութիւն կը գտնէ: Ար կարծե՞ն՝ թէ Պիոս ամէն մէկ սոսկական կաթուղիկեայ հաւատացեալներէն քիչ պարտաւորութիւն ունի՝ զինքը Վրիատոսի փոխանորդ ճանչնալու: Աս պարտքէն այնպէս ինք զինքն՝ ինչպէս ուրիշ զո՞ եւ իցէ տնօրինել չեկրնար, եւ ոչ մէկը կայ՝ որ առաքելական գահուն հնազանդութեան պահպանութիւնն յառաջագէմ ընելու այնչափ խիստ պարտք ունենայ՝ որչափ Պիոս: Վահերիցութեան վարդապետութիւնը Պիոսի բերանը՝ միայն խղճի պատուէր, հաւատոյ գործ, խոնարհ դաւանութիւն է: Սակայն մենք խոստովանելու չենք դանդաղիր՝ որ շնչաւոր մտածութիւն մը դժուարաւ ան կ'ըմբռնէ՝ որն որ մինակ հոգեպէս կը քննուի¹:

Բայց հայհոյութիւն է, կ'ըսուի, որ մարդ Աստուծոյ փոխանորդ սեպուի: Ա՛յ, մեր վարդապետութիւնները դեռ որչափ անկատար կը ճանչցուին: Անգինք՝ ցուցուի մեզի, որ հանգանակնիս կը սահմանէ որ Հռոմայ Ապիսկոպոսն Աստուծոյ փոխանորդ դաւանինք:

Հռոմայ եպիսկոպոսը՝ Քրիստոսի փոխանորդ գիտենք ու
 հարկ է որ գիտնանք: Եթէ Քրիստոս Յիսուս՝ ինչչափ
 որ Աստուած էր, այնչափ մարդ ալ եղաւ, ինչ զարմանք
 է՝ եթէ իր եկեղեցւոյն մէջ մէկ կողմանէ իբրեւ Որդի
 մարդոյ՝ իրեն համագոյակից (բնութենակից) մարդ մը
 իրեն փոխանորդ այնպէս կարող ու պէտք ըլլայ յերե-
 ւելիս ունենալ, ինչպէս մէկալ կողմանէ՝ իբրեւ Որդի
 Աստուծոյ՝ իրեն համագոյակից Հոգին Սուրբ՝ իրեն յա-
 ներեւոյթս փոխանորդ ունի: Այն՝ որն որ խոստացած
 է թէ մինչեւ ցկատարած աշխարհի՝ իր արեամբը փրկած
 մարդկային սեռին ներկայ ըլլայ, հարկ է որ չէ թէ մի-
 նակ իբրեւ իր աստուածային Հօրը Միածին, հապա
 միանգամայն իբրեւ իր մարդկային Սօրն Անդրանիկ՝ ա-
 նոր ներկայ գտնուի, թէ որ իրօք ոչ միայն Աստուած,
 հապա միանգամայն մարդ է:

Անշուշտ՝ եթէ մէկը դեռ այն հին ոճին վրայ կը
 քալէ կամ կը կաղայ՝ գրեթէ մի միայն (աստուածային)
 բնութիւն ի Քրիստոս ընդունելով, չ'իմանար թէ ինչ
 է մարդկային սեռին յաջորդութեան մէջ Պետրոսի եւ
 անոր յաջորդներուն վրայ յարատեւած Քրիստոսի
 մարդկային փոխանորդութիւնը. ինչպէս որ զՀոգին
 Սուրբ միայն ի Հօրէ բխեալ դաւանող մ'ալ՝ ամենե-
 ւին ի վիճակի չէ ըմբռնելու, թէ ինչ է Քրիստոսի
 Հոգւով Արբով աստուածային փոխանորդութիւնը:

Հռոմէական եկեղեցւոյ վարդապետութիւնները,
 որովհետեւ կաթոլիկէ եկեղեցւոյ վարդապետութիւն-
 ներ են, տարանջատ, վայրավատին, պատահական ժողո-
 վածոյքներ չեն: Հոս եկեղեցւոյ՝ նոյն իսկ իր էութեան
 վրայ ունեցած վարդապետութիւնն՝ Նրբորդութեան ու
 Մարդեղութեան վարդապետութեանց հետ գրկա-
 խառն է:

Աստի կ'ըսենք թէ մարդու մը այսչափ բարձրա-
նալը՝ դայթադղելու առիթ մը չէ։ Մարդ մը, իբրեւ
առաջին մարդոյ սերունդ, այնչափ յերկրէ բարձրացած
չէ՝ մարդոյն Վրիստոսի փոխանորդ դրուելով, որչափ
Աստուած, իբրեւ երկրորդ մարդ, յերկնից խոնարհած
է՝ առաջնոյն փոխանորդ մտնելովն եւ անոր բոլոր սե-
րնդեան համար՝ իր արդարութիւնը փոխարինելով։ Ան
բարձրութիւնն առ խոնարհութեան քով շատ պզտիկ է։

Բայց որովհետեւ դեռ առ փոխանորդութիւնը՝
վերջապէս Վրիստոսի փոխանորդութիւն կը մնայ, որն
որ չէ թէ մինակ մարդ, հապա միանգամայն Աստուած
է, կը միաբանինք յիշեալ խմբագրին հետ ըսելով՝ որ
ասանկ իշխանութիւն ու պատիւ յափշտակել՝ աշխարհ-
քիս ամենէն մեծ ամպարշտութիւնն, ամբարտաւանու-
թեան ծայրն ու ծագն է։

Հոս է տանդուղը՝ ուսկից Մասիս, թէ որ չգթէր,
կրնար վեր ելլել։ Ինք՝ իբրեւ քրիստոնեայ, մենք՝ միան-
գամայն իբրեւ կաթուղիկեայ, ամէնքնիս՝ իբրեւ մարդ,
թէ դիտենք եւ թէ կը հաւտանք՝ որ մարդկային սեռին
ու անոր ազատ պատմութեան վրայ հսկող ու տնօրէն
նախախնամութիւն մը կայ։ Թէ որ հռոմէական գահե-
րիցութիւնը մարդկային շէնք մըն է, ի՞նչ է ասոր ու
նոյն նախախնամութեան մէջ մեծ հակասութիւնը, առ
առեղծուածը, առ տիեզերական պատմութեան անմեկ-
նելի Սփինքսը, առ այսչափ հազարաւոր տարիներով կե-
ցած հսկայակերպ ամբարտաւանութեան մը հիմնար-
կութիւնը. ցերբ իր բովանդակ զօրութեան մէջ կը տե-
ւէ, մեծամեծ քրիստոնէական հանճարներէ հաւտա-
ցուած, աղգերէ ծառայուած, թագաւորներու հետ
դաշնադրութեամբք զօրացած. չկայ ժողովուրդ, չկայ
երկիր՝ ուր բաղմամբոյս հետեւող չունենայ. զարմանք

է իր բոյնը երկրազնդիս ան կողմերուն մէջ աւելի ամ-
բութիւն ունի՝ ուր աւելի իմացականութիւն, աւելի
հանճար կայ:

Բայց անկէ աւելի՝ աս կարծուած ամբարտաւանու-
թեան եղջիւրը բուն Աստուծոյ տան, սրբութեան տե-
ղւոյն մէջ կեցած է: Քան զկաթուղիկէ եկեղեցւոյ նուիր-
ապետութիւնը՝ ինչ մեծ ու բարձր բան կայ: Եւ վերայ
այսր ամենայնի՝ ան նուիրապետութիւնը կազմող եպիս-
կոպոսներէն ամէն մէկը՝ զինք իր զրութեամբ սեպհա-
կան թեմին վրայ տեսուչ դրուած գիտէ, իր իշխանու-
թեան համար այնպէս յերեւելիս Հռոմայ եպիսկոպոսին
չնորհման, ինչպէս յաներեւոյթս Հոգւոյն սրբոյ կոչման
զինք պարտական ճանչնալով: Նոյն եպիսկոպոսունքն
են՝ որ նախ Աստուծոյ սեղանին առջեւ աւետարաններու
վրայ Հռոմայ եպիսկոպոսին գերագոյն հովուութեան
դաւանանքը կ'ընեն, որ ետքէն միլիոնաւորներու կրկնել
տան: Անանկ՝ որ Հռոմայ եպիսկոպոսն երեւելապէս «ի
վերայ ամենայն իրիք եկեղեցւոյ» կեցած է. խորհրդոյ
մատակարարութիւն, վարդապետութեան քարոզու-
թիւն, օրինաց դրութիւն ու գործադրութիւն ի վեր-
ջին եւ ի վերին ատենի իրենն է: Ասոնք իրեն համար
դատարկ պահանջումներ չեն: Անանկ մեծայաղթ (ինչ-
պէս կ'ըսուի՝ յափշտակուած) իշխանութեան՝ որուն ոչ
պատմութիւն եւ ոչ վիճակագրութիւն հաւասար բան
մը կը ցուցնէ՝ իրօք անանկ մեծայաղթ հնազանդութեան
կամ ստորակարգութիւն մը կը համապատասխանէ, ու-
րուն նոյնպէս օրինակ մը ոչ բռնակալութեանց եւ ոչ
օրէնսգիտութեանց տարեգիրներն ունին: Բայց ինչո՞ւ
արդեօք աշխարհքիս ամենէն ժանտ, որովհետեւ՝ ինչ-
պէս կ'ուզուի, ամենէն ամբարտաւան մարդն՝ Աստուծոյ
(Ծելոյն անուամբ այսպէս Աստուծոյ բովանդակ եկե-

դեցւոյն մէջ ունեցած փառաւորութեանց վրայ ճոխացեր բռնացեր է: Ա՛րբ կ'արթըննայ այն Խորայելի անքուն պահապանը, որուն բազուկը՝ միայն մտօք ու սրտիւ ամբարտաւանեալներն ալ կը ցրուէ, հզօրներն աթոռներէն կը քակէ, որն որ բան մը այնչափ սաստիկ չատեր, որն որ բան մը այնչափ շուտ չեպատժեր՝ ինչպէս ամբարտաւանութիւն:

Ի՛նչ կ'ըսենք պատժել: Ո՛ր (եկեղեցի՝ ըսուած) կրօնական ընկերութիւն կրնայ ցուցընել՝ որ այնպէս Վրիստոսի Հոգին ունի՝ ինչպէս կաթուղիկէ եկեղեցի: Իրմէ դուրս ան բարոյականութեան աստիճանը պարապ կը փնտռենք՝ որն որ իրմէ ներս միայն կայ: Մենք չենք ըսեր, չենք կրնար ալ ըսել՝ որ կաթուղիկէ եկեղեցիէն դուրս առաքինութիւն չկայ, կամ թէ կաթուղիկէ եկեղեցւոյ մէջ մոլութիւն չկայ, եւ ոչ ալ կը կարծենք թէ կաթուղիկէ եկեղեցւոյ մէջ գտնուած ամէն առաքինութիւններն անկից դուրս գտնուածներէն միշտ վեր են: Այսչափ մինակ կ'ըսենք. Աս եկեղեցին այնպէս բարձրագոյն կարգի բարոյականութիւն կամ առաքինութիւններ կը ցուցընէ, որոնք իրմէ դուրս անոր համար չեն գտնուիր՝ որովհետեւ սրբարար ու փրկարար զօրութիւնը (չափահասներու համար) հոս ու մինակ հոս գերազանցութեամբ կը գործէ: Ո՛ր այնպէս անցեալ ու ներկայ օրինակներ կան տեսնելու, որ աշխարհային ոգին, մէկ կողմանէ՝ իբրեւ աչաց ու մարմնոյ ցանկութիւն, մէկալ կողմանէ՝ իբրեւ ամբարտաւանութիւն, չէ թէ մինակ պատուիրանաց բարձրագոյն պահպանութեամբ մը կապուած, հապա աւետարանական խրատներու յանձնառութեամբ ընկճած ըլլայ ու անանկով աշխարհ՝ իր հոգւովը, եկեղեցի՝ Աստուծոյ Հոգւովը՝ իրարու ի խաչ ելած ըլլան: Աւաղ, շատերուն դժուար-

խմանալի բաներ կը խօսինք՝ միշտ «Մոլիս», մը լսելու վտանդով։ Հին քրիստոնեայք մինչեւ ծերակուտի ատենան իբրեւ ատենակալ մտնելով, ամփիթէատրոն ու կրկէս՝ Հեթանոսաց կը թողուին. մեր ծովու եւ ցամաքի նոր քրիստոնեաներուն շատերը՝ Նւրոպայի թէատրոն ու պանդոկ, փողոց ու հրապարակներէն ուրիշ՝ ամէն բան Վաթուղիկէականաց թող տալով, աս եկեղեցւոյն ներքին գործարանաւորութիւնը, բարոյական կենաց խորութիւնն ու սրբութեան նկարագիրն ոչ դիտուած եւ ոչ ըմբռնուած է։ Չդեգերինք շատ համեմատութիւններու։ Մեր մարմնոյ եւ արեան պատերազմին յաղթութիւնն այնչափ փառաւոր է, Աստուծոյ դառին դրօշն այնպէս շքեղ կը ծփայ։ Վաթուղիկէ եկեղեցւոյն յատուկ է՝ որ (յոյն) Հերձուածողներէ ու (բողոքական) Հերետիկոսներէ մեղադրութիւն կրէ՝ թէ ինչո՞ւ շատ կուսութիւն ունի, ինչո՞ւ աս հրեշտակային առաքինութիւնը շատ կը սիրէ։ Եւրօք կրնայ Վաթուղիկէ եկեղեցիէ զատ եկեղեցի մը ցուցնել՝ որ տկար սեռն այսչափ հազարաւոր խումբերով՝ անանկ հինգ զգայարանաց իմաստութենէն շատ վերագոյն իմաստութեամբ մը՝ աւելի երկնից քան երկրի վերաբերի։ Չէ չէ. հոս ամբարտաւանութեան ոտքը չկայ, ուր Աստուծոյ մատը կայ։

Թէ որ ամբարտաւան ստութիւն մըն է՝ որ զհռոմէական եկեղեցին աս կերպարանաց մէջ կազմեց, անոր (այսպէս ըսենք) հրապոյրքն ու պատրանքները՝ որոնք մեծ բան սիրել գիտցող, իմացականութիւն յարգող, բարոյասէր, անձին փրկութեան ապահովութիւն փրնտուող մարդ մը յաղթահարելու բաւական են, աս պատրանքները, կ'ըսեմ, այնչափ մեծ են՝ որ նախախնամութեան հետ կենալ չեն կրնար։ Թէ որ իւրօք հռոմ

մէական եկեղեցին այն մանանխոյ հատը չէ, որն որ իր երկնաւոր մշակէն այնպէս մեծնալու եւ ծառանալու որոշուած էր՝ որ իր ոստերն երկնից թռչուններուն դադար տան¹, աս Ռաբելոնին ու անոր բռնաւորին վրայ ալ շատ չանցած «Թագաւորութիւնդ քենէ անցաւ», մը հնչելու էր. ինչո՞ւ զուարթունք պիտի դանդաղէին հրաման մը տալու՝ որ աս ծառը կտրուի, իր ամէն ճիւղերովն ապականուի²:

Ա երջապէս կ'ըսենք. կամ հռոմէական գահերիցութեան հետ՝ նախախնամութիւն վերցընելու, կամ նախախնամութեան հետ գահերիցութիւն ընդունելու է:

Բայց յիշեալ խմբագիրը (բողոքական) Ռարոնիոսէ մը մէկ երկու հռոմի եպիսկոպոսաց՝ ինչպէս քանի մը սուտ ու քանի մ'առասպելական, ասանկ ալ քանի մը, ինչպէս կ'երեւայ, ստոյգ մեղաց ցանկ մը կը խմբագրէ:

Պարսպ յոգնութիւն: Երբեք հռոմայ քահանայապետներն անմեղանչական չենք դաւանած: Իրենց ունեցած անսխալութիւնն իրենց անձանց համար տրուած՝ ոչ ոք կ'ենթադրէ. միայն եկեղեցին սորվեցընելու մէջ իրենք անսխալ են. իրենց անձնական նաւը կրնան ժայռի զարնել, բայց Պետրոսի նաւուն մէջ՝ ուր Քրիստոս կը նստի ու հոգին սուրբ կը շնչէ, ղեկը սխալ ուղղել չեն կրնար: Մեզի ցուցընելու էր թէ ինչ մոլորութիւն ուրիշներուն սորվեցուցին, եւ ոչ թէ ինչպէս իրենք ապրեցան:

Ասոնք հռոմայ եպիսկոպոսաց փառաւոր ցանկին մէջ արատներ են՝ որոնցմէ երկրիս լուսաւոր արեւն ալ սղատ չէ: Բայց կարծելը՝ թէ ան երեւոյթները հռոմէական եկեղեցւոյ հոգւոյն կը վերաբերին՝ ան ժամա-

¹ Մարկ. Գ. 31. 32: Ղուկ. ԺԳ. 19:

² Դանիէլ, Գ:

նակներուն պատմութեան բոլորովին անտեղեակ ըլլալու ապացոյց մըն է: — Մենք “Շնորհալիներու,” ակթորը կը յարգենք. բայց ան ակթորը միշտ Շնորհալիներ բռնեցին:

Եթէ ոմանք կ'ուզեն յարատեւել ըսելով՝ թէ միշտ “մեր գեղացի, պարզ ու համեստ քահանան մեզի Հռոմայ եպիսկոպոսներէն անհամեմատ թէ կարողագոյն ու թէ պատուականագոյն է,” մենք առակին հետեւելով՝ ակթորժականերու վրայ չենք վիճեր:

Բայց ո՞վ դարձեալ կը ստիպէ Առաւորչեանք, Աերսիսեանք ու Վրիգորեանք թողուլ՝ որպէս զի Հռոմայ քահանայապետներն ընդունին. մենք դեռ ասոր ներհակ չենք ըմբռնած՝ թէ ինչպէս անոնք առանց ասոնց կ'ընդունուին:

Հաւատաքննութիւնը, ինչպէս մեր խմբագիրք կ'անուանեն, զիրենք շատ ահաբեկ ըրած է. կը կարծէ Սասիս որ Պիոս նոյն խարոյկներուն դարը դարձընել կ'ուզէ: Հասարակաց տեղիք մ'ալ՝ որն որ մինչեւ ցձանձրոյթ գործածուեցաւ: Ո՞վ ան տեսակ խուզարկութեան (էն+իպէսիոնի) բարեկամն է. ամէն ժամանակ իր սխալն ունի: Բայց ե՞րբ արդեօք գոնէ պատմական ուսման մէջ այնչափ պիտի յառաջանանք, որ իմանանք թէ Սպանիական խուզարկութիւնը՝ միայն Սպանիայի յատուկ էր, եւ թէ խուզարկութիւնն աս վայրենացած կերպին մէջ ամէն տեղ աւելի աշխարհական՝ քան թէ եկեղեցական իշխանութեան գործն էր. որովհետեւ ժամանակին հոգւոյն համեմատ, եկեղեցական ապստամբութիւնը՝ քաղաքայինը դրեթէ միշտ զուգընթաց ունենալուն, աշխարհական բազուկը կարծեց որ քրիստոնէութիւնն անքրիստոնեայ եղանակաւ պաշտպանելու իրաւունք ունենայ: Չիմտածուիր որ նոյն իսկ Հռոմայ քահանայա-

պետք էին¹, որոնք ամենէն աւելի իրենց կոնդակներովն ու հրամաններով արգելքներ ու չափաւորութիւններ դնելով՝ ասանկ խուզարկութեանց հակառակ կ'աշխատէին :

Չորս դինիս, ինչպէս կ'ուզուի, վարդագոյն լոյս ճապաղեր է, անշուշտ մինակ ուրիշին աչքին շիւղը՝ առանց մեր աչքին դերանին՝ տեսնելու համար չէ : Թէ որ մեր սեպհական եկեղեցական պատմութիւնը քիչ մը թղթատէինք, ասանկ լիաբերան չէինք կրնար խօսիլ : Աս սխալէն Հայաստան ազատ չէ . հոս աս խարոյկն անանկ անձինք վառած են, անանկ գրիչներ ալ միջինդարեան սկզբամբ մը պաշտպանած են², որոնք իրաւամբք մեր լիութիւնը յարդութիւնը կը վայելեն : Իննէ-սասնէրորդ դարն ալ հաւատաքննութիւն մ'ունի . բայց մենք չենք ուզեր դեռ այն չլուծուած խնդրով զմեզ յոգնեցընել թէ ինչպէս կ'ըլլայ՝ որ անոնցմէ հաւատաքննութեան համար ամբաստանուինք՝ որոնց հաւատաքննութեան սպիւները դեռ կը կրենք :

Թէ որ Հայոց ազգը՝ որուն բերան կ'ըլլայ Մասիս, հարցընէ՝ թէ «ապագային մէջ գործուելու մեղաց կանխաւ թողութիւն տալու իշխանութիւնն ո՞վ Հռոմայ տուեր է», մենք կը դառնանք իրեն հարցընելու՝ ո՞վ

¹ Ինչպէս Լեւոն Ժ., Գրիգոր ԺԳ., Պաւղոս Գ. եւ այլք :

² Ապա յետ այնորիկ ձեռն արկանէր (Սուրբ Մեսրոպ) զգժպատեհ եւ զկամակոր Բարբարիանոս աղանդն քննելոյ . եւ իբրեւ ոչինչ գտանէր հնարս յուղղութիւն ածելոյ, առեալ ի գործ արկանէր զթշուառացուցիչ դաւազանն, ծանրագոյն պատուհասիւք ի բանդս, ի տանջանս, ի գելարանս : Իսկ յորժամ այնու եւս պակասեալք ի փրկութենէն գտանէին, խորտակեալս, ապախան-

ձեալս, մրեալս եւ դունակ դունակ խայտառակեալս եւ յաշխարհէն կորզէին : Արեւ., էջ 18 :

«Հրամայէ (Սուրբ Սահակ Մեսրոպայ) քննել զժանդագործ Բորիտոնն, եւ եթէ ոչ հեզութեամբ եւ ոչ սաստիւ գայցեն յուղութիւն, չարչարանօք հալածել . զի թշնամանք ի թշնամանաց վրէժառնուցուն, եւ խայտառակեացի մահուամբ անիրաւ մահ ոգւոյն» : Մով. Խորենացի, Գիրք Գ. ԳԼ ԾԸ :

գործածեր է: Բայց եթէ շուկայի աստուածաբանութիւն մը դարձեալ հարցընէ թէ «Աստուծոյ արքայութենէն կանգնով երկիր ծախելու հրամանն», ինչպէս ունեցեր է, եթէ ասով մեր ներողութեան վրայ ունեցած վարդապետութիւնը կ'ակնարկուի, կ'ըսենք թէ այն Պետրոսի տրուած բանալիներով ունի, որոնք Վրիստոսի Տեառն մերոյ Հօրը տան մէջ բազմաթիւ օթեւանները թէ կրնան բանալ, թէ կրնան գոցել: Թէ որ աս հարցմանց հեղինակն իբրեւ ճշմարիտ քրիստոնեայ (չժառանգուած՝ հապա անձամբ գործուած) մեղքէ մը ետեւ՝ այնպէս անդին դժոխք ու քաւարան զատէր, ինչպէս ասդին զղջում եւ ապաշխարութիւն զանազանէր, ան ատեն կրնար խմանալ թէ ինչ է կաթուղիկէ հռոմէական եկեղեցւոյ մէջ (խորհրդական) արձակման ու ներողութեան բաժանումը, եւ թէ ինչպէս ասոնց առջինը՝ մեղք, չէ թէ միշտ ու բոլոր պատիժ կը թողու, եւ երկրորդն՝ ասոր ներհակ պատիժ՝ ոչ երբեք մեղք կը ներէ. թողութիւնը ներողութիւնը չենթադրեր նէ՝ ներողութիւնը միշտ թողութիւնը կ'ենթադրէ:

Անքենք աս հարցումները՝ որոնք շատ պղտոր աղբիւրէ կ'երեւան, թէ որ չենք սխալեր՝ Միսսիսիպիի լճակներէն. ինչ որ ըլլայ՝ ստուգիլ ան եկեղեցւոյն հարցումները չեն՝ որուն Մասիս «զաւակ ըլլալու բարեբախտութիւնն ունեցեր է», : Հայոց՝ հռոմէական հաղորդութենէն դուրս կեցող եկեղեցին՝ զմեզ այսչափ մոլորած, այսչափ ապականած չիսեպեր, մանաւանդ թէ կը կարծէ որ ինք ամէն բան մեզի համաձայն հաւտայ: Աս համոզումն անոնց սրտին անշուշտ պատիւ կ'ընէ, եւ թէպէտ իրն, այս ինքն՝ երկու կողման մէջ եղած էական տարբերութիւնը չփոխէ, միշտ գեղեցիկ կայծ մըն է,

ուսկից տներեւոյթ ձեռք մը, թէ որ անանկ հաճի,
կրնայ իրենց խորաններուն վրայ եօթը ճրագները նորէն
վառել. միայն թէ նոյնը խոնարհութեան մոխրով պա-
հուի, աղօթքի շնչով արծարծի. ան ատեն մինակ
կրնանք յուսալ որ երբեմն ամէնքնիս ի Վրիստոս միա-
բանինք ըսելու “Նմա փառք յեկեղեցւոջ,”¹:

1 Եփես. Գ. 21:

Եփեսոս

